JISMONIY SHAXSLARGA KREDIT XIZMATLARINI KO‘RSATISHNING AHAMIYATI

Tursunov Faridun Mustafoyevich
SamISI, “Bank ishi” kafedrasi assistenti
tursunovfaridun4330@gmail.com
Narzulloyev Jamolxon Nabixon o‘g‘li
SamISI talabasi
narzulloyevjamolxon06@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kredit va bank xizmatlari tushunchasi, uning zamonaviy tijorat banklari faoliyatidagi roli va o’rni, jismoniy shaxslarga kredit xizmatlarini ko’rsatishni rivojlantirishning asosiy yo’nalishlari, afzalliklari va kamchiliklari, jismoniy shaxslarga kredit xizmatlarini ko’rsatishda uchraydigan ba’ze muammolar o’rganib chiqilgan va bu muammolarni hal etish uchun ba’ze amaliy taklif va tavsiyalar berilgan. O‘zbekiston tijorat banklari amaliyotida jismoniy shaxslarni kreditlash haqidagi barcha to‘plangan statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kredit, debitor, ssuda, korporativ mijoz, onlayn-banking, internet-banking, dibank, onlayn tahlil, ekotizim, robotlashtirish, axborot tizimi, to‘lov tizimi, ekspress kreditlar, overdraft.

ABSTRACT: This article examines the concept of credit and banking services, its role and place in the activities of modern commercial banks, the main directions, advantages and disadvantages of the development of the provision of credit services to individuals, some problems encountered in the provision of credit services to individuals, and some practical proposals and recommendations are given to solve these problems. In the practice of commercial banks of Uzbekistan, it was analyzed on the basis of all accumulated statistics on the lending of individuals.

Keywords: credit, debitor, loan, corporate client, online banking, internet banking, dibank, online analysis, ecosystem, robotization, information system, payment system, express loans, overdraft.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida jismoniy shaxslarni kreditlash dolzarbligi kredit tizimini jadal rivojlanishi bilan bog‘liq. Jismoniy shaxslarni kreditlashni o‘rganishning asosiy mezoni bank xizmatlarini yanada rivojlantirish muammolari va istiqbollarini o‘rganish hisoblanadi. Zamonaviy dunyoda iqtisodiyotning evolyutsiyasini mamlakat pul aylanmasining tezlashtiruvchisi bo‘lgan innovatsion bank texnologiyalaridan samarali foydalanmasdan amalga oshirish mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoniga binoan “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi”[1] ishlab chiqildi. Strategiyani amalga oshirish bo‘yicha birqator maqsadli ko‘rsatkichlar rejalashtirildi. Strategiyaning asosiy maqsadi mamlakatimizda samarali bank tizimi va uni faoliyatini rivojlantirish hisoblanadi. Bu maqsadlarni amalga oshirishda jismoniy shaxslarni kreditlashning roli katta[1].

Jismoniy shaxslarga kredit berish shartlari o’ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi aniq va bu xizmatni taqdim etish tartibi qat'iy tartibga solinadi. Shuning uchun, agar jismoniy shaxs pulga muhtoj bo'lsa, uni olish uchun bir qator talablarni bajarish kerak bo'ladi.

Yangi texnologiyalarning joriy etilishi, aloqa vositalarining rivojlanishi bankning turli hududdagi mijozlarga xizmat ko‘rsatishi, shuningdek, qog‘ozbozlikni qisqartirish imkonini beradi. Bank tizimining rivojlanishi bir qancha sabablarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida birinchi navbatda yangi axborot texnologiyalari joriy etilishi bilan iste’molchi turmush tarzining o‘zgarishi hisoblanadi.

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli “2020 — 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/4811025.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mavzuga oid birqancha olimlarning tadqiqot ishlari va ilmiiy nazariyalari bilan yaqindan tanishib chiqildi. Xususan, Rus iqtisodchisi Lavrushin O.I. fikriga ko'ra "Banklar jismoniy shaxslarga har xil turdagi kreditlarni taklif qiladi. Har bir tur o'z dizayni, sotib olish va foydalanish xususiyatlariga ega. Bir yoki boshqa turdagi kredit mahsulotini tanlashda, qarz mablag'lari qanday maqsadlarda talab qilinishini tushunishga arziydi." [2]. Jarkovskaya E.P. fikricha "Jismoniy shaxslarga kredit berishning eng maqbul variantini taklif qilish uchun bank tashkiloti qarz oluvchidan uning xizmatiga o'tishni talab qiladigan holatlar tez-tez uchraydi. Shuning uchun kredit olish uchun bankingizga murojaat qilish eng yaxshi taklifga aylanadi"[3].

Yuqordagi fikr-mulohazalarni umumlashtirgan holda kredit -bu pul mablag'lari, tovar va xizmatlarni kelishilgan foiz to'lab qaytarib berish sharti bilan ma'lum muddatlarga qarzga berish. Qarzga mablag' beruvchi tomon kreditor (davlat, bank, korxona, xususiy shaxs va boshqalar), ssuda oluvchi tomon esa debitor (qarzdor) deyiladi. Kredit kelishuvi qarzdan foydalanish shartlari qayd etilgan shartnoma bilan rasmiylashtiriladi. Kredit muomalasi qarz beruvchi va qarz oluvchi o'rtasidagi iqtisodiy munosabatdir. Lekin har qanday qarz munosabati ham kredit bo'la olmaydi. Kredit munosabatida olingan mablag' qaytarib berilishi, foydalanilgani uchun haq (kelishilgan foizda) to'lanishi, muddatli, ma'lum tovar va nomoddiy aktivlar bilan ta'minlangan bo'lishi, maqsadli ishlatilishi shart.

NATIJALAR

Jismoniy shaxslarni kreditlashning dolzarbligi yildan-yilga ortib bormoqda. Moliyaviy institutlar o'z mijozlariga qarz oluvchilarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan barcha yangi mahsulotlarni taklif qilishadi. Ko'pincha foizlarni ortiqcha to'lash fakti ham jismoniy shaxsning kredit olishiga to'sqinlik qilmaydi. Zamonaviy iqtisodiyotda kreditlash asosiy moliyaviy instrumentlardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda oddiy iste'molchilar orasida

qaysi turdagi kreditlar eng mashhur ekanligini va ularning xususiyatlari qanday ekanligini haqida ma’lumot beramiz.

Kreditlash jarayoni bir nechta tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- kreditning muddatliligi;
- kreditning qaytarilishligi;
- kreditning ta‘minlanganligi;
- kreditning to’lovliligi;
- kreditning maqsadliligi;
- kreditning samaradorligi.

Jahon amaliyotida bank kreditlarining yagona, umumlashgan tasnifi yo’q, chunki kreditlarni turli xil shakllari har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasiga, ularning urf-odatlariga, aholi orasida ssudalarni berish va qaytarish tarixan shakllangan usullariga bog’liq bo’ladi.

Fuqaro o`z mablag`lari ko`zlangan maqsadga erishishga imkon bermasa, kredit muassasasi bilan shunday bitim tuzadi. Masalan, kutilmagan vaziyatlarda kvartira sotib oling yoki ta'mirlang. Banklar turli xil kredit dasturlarini taklif qilishadi. Mijoz faqat mo'ljallangan maqsadni, shartlarni tanlashi va ro'yxatdan o'tish uchun zarur hujjatlarni taqdim etishi kerak. Banklarda qanday kreditlar bor, biz ushbu maqolada tahlil qilamiz.

Jismoniy shaxslarga beriladigan kreditning turlari quyidagilar:

1. Iste'mol krediti-turli maqsadlar uchun.
2. Avtomobil krediti-yangi yoki eski mashina sotib olish uchun.
3. Ipoteka-uy-joy sotib olish uchun.
4. Ta'lim-oliy mutaxassis olishta’lim yoki malaka oshirish.
5. Overdraft-bu kredit bo‘lib, bank tomonidan foizlar qoplangan holda va qisqa muddatga pul mablag‘lari plastik kartaga o‘tkaziladi.
6. Kichik biznes uchun kredit.
7. Ishonchli kredit-qisqa muddatga kichik miqdor va bitta hujjat.
8. Shoshilinch ehtiyojlar uchun kredit.

Banklar jismoniy shaxslarga ixtiyoriy ravishda kredit berishadi, lekin turli kredit shartlarida. Albatta, kerakli miqdorni o'zingiz tanlashingiz mumkin, ammo bu juda uzoq vaqt talab etadi. Shuningdek, inflyatsiya to'plangan miqdorni qadrsizlantirishi mumkin. Shuning uchun, aksariyat shaxslar moliyaviy ehtiyojlarni qondirish uchun eng qulay variantni tanlashadi.

Ko'pgina banklar jismoniy shaxslarga kreditlarni ichki qayta moliyalashni taklif qilishadi. Qarz oluvchi ma'lum miqdorni ko'proq sodiq shartlarda oladi va eski kreditni qoplashi kerak.

Moliyaviy muassasa mijoz bilan shartnomani qayta ko'rib chiqadi, unda yangi shartlar va foiz stavkalari belgilanadi. Xarajatlarni kamaytirish va hayot sifatini yaxshilash imkonini beruvchi juda qulay mexanizm.

Qoidaga ko'ra, agar zarurat bo'lsa, bank kredit berishga rozi bo'ladi. Agar mijozning moliyaviy ahvoli o'zgargan bo'lsa, bank kredit shartnomasini qayta imzolashga rozi bo'ladi. Bunday istiqbol, agar qarz oluvchi umuman to'lay olmasa, kelajakda sud jarayoniga kirishdan ko'ra maqbulroqdir.

Har qanday tijorat korxonasi uchun har bir yangi mijoz qo'shimcha daromadni anglatadi. Ammo agar firma o'z mahsulotini yoki xizmatini butun bir kompaniyaga sotishga muvaffaq bo'lsa, foyda kattaroq tartibda ko'payishi mumkin. Jismoniy shaxslarni kata ko’lamini jalb qilish har doim ajoyib istiqbollarni va yangi rivojlanish imkoniyatlarini nazarda tutadi.

Jismoniy va yuridik shaxslarga ajratilgan kredit qoldig`i to`g`risida kreditlar turlari bo`yicha ma'lumot[2] (01.04.2024)

Ko`rsatkich nomi	**mlrd. so`m**
Jami kredit qoldig`i	**340 259**
Jismoniy shaxslarga ajratilgan kredit qoldig`i	**72 760**
Ipoteka kreditlari	37 820
Mikroqarzlar	12 021
Iste'mol kreditlari	11 890

[2] www.cbu.uz

Ta'lim kreditlari	415
Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun ajratilgan kreditlar	10 590
Boshqa kreditlar	24
Yuridik shaxslarga ajratilgan kredit qoldig`i	**267 499**
Kredit tashkilotlari bo'lmagan yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlar	249 291
Lizing va faktoring	2 131
Banklararo kreditlar	1 500
Mikrokreditlar	9 973
Sindisiyalashtirilgan kreditlar	4 603

Jadval ma’lumotlari shuni ko’rsatmoqdaki, jismoniy shaxslarga ajratilgan kredit qoldig`i 72760 mlrd so’mni tashkil etmoqda. Bu esa yuridik shaxslarga ajratilgan kredit qoldig`ining 27,2% ni tashkil etmoqda. Bundan kelib chiqadiki, jismoniy shaxslarni kreditlash yuridik shaxslarga nisbatan qariyb 4 marta kam.

XULOSA

Bank tashkilotlari doimiy mijozlarga sodiqliklarini bildiradilar, chunki ular o'zlarining moliyaviy obro'si va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishadi. Banklar ba'zi korxonalarga maqsadli dasturlardan foydalanishni taklif qiladilar, ular bo'yicha qarz mablag'lari uskunalar sotib olishga, qimmat elementlarni sotib olishga sarflanishi mumkin, ular ko'pincha garov sifatida ishlaydi.

Shuningdek, yaqinda boshqa banklarda ochilgan kreditlarni qayta moliyalashtirish dasturi ham muvaffaqiyatli ishlab chiqildi. Agar mablag'lar uzoq vaqt davomida o'z vaqtida kiritilsa, tasdiqlash kafolatlanadi. Boshqacha qilib aytganda, belgilangan bank qoidalariga mos keladigan barcha zarur shart-sharoitlarga ega bo'lgan holda, siz jismoniy va yuridik shaxslarga kredit berish tartibidan o'tishingiz mumkin.

Banklar jismoniy shaxslarga har xil turdagi kreditlarni taklif qiladi. Har bir tur o'z dizayni, sotib olish va foydalanish xususiyatlariga ega. Bir yoki boshqa

turdagi kredit mahsulotini tanlashda, qarz mablag'lari qanday maqsadlarda talab qilinishini tushunishga arziydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli “2020 — 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/4811025.

2. О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева [и др.]; под ред. О. И. Лаврушина. Банковское дело: учебник – Москва: КноРус, 2016. – 800с.

3. Жарковская, Е.П. Банковское дело: для студентов вузов по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Е. П. Жарковская. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Омега-Л, 2012. – 452 с.

4. Karimova A.M., Tursunov F.M. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari. Monografiya. 2023-yil. 6-12 betlar.

5. Tursunov Faridun Mustafoyevich. O‘zbekiston Respublikasida bank xizmatlari va ularning rivojlantirish ahamiyati. SCHOLAR, 1(34), 232-238 betlar. 2023 y.

6. Abduvaxobov Shaxzod Xolmo’min o’g’li. Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market. Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP). Volume 02. (159-162).